

ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ-ԿՐԵՎԵՆ-ԵՐԿԻ ԺԵՔԵՆԻԿԵՆ

№ 10

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

1890

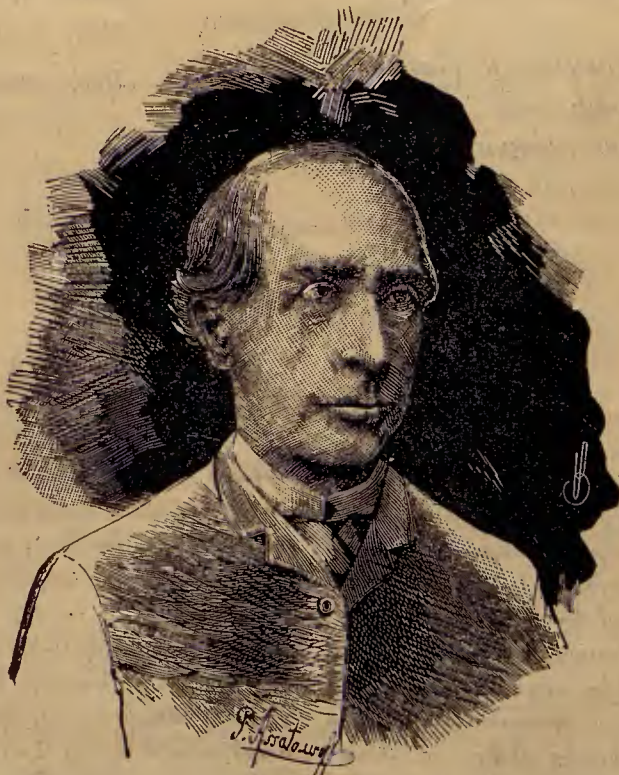
ՏԱՐԱԶ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

Կառավարութիւնից արդէն թոյլտուութիւն եւնք ստացել եւ առաջիկայ 1891 թ. յունւարի մէկից Տարազը պիտի հրատարակի շաբաթը մի անգամ: Բացած է Տարազ պատկերազարդ շաբաթաթերթի թաժանորդագրութիւնը: Տարեկան թաժանորդագինն է 6 ռ., Աղբիւրի թաժանորդների համար 5 ռ.

ԲԱՐՈՆ ԱՆԷՐՍԱՆԴԻ ՊԱՆՈՒԿԻԶ ՆԻՆՈՒԱՅԻ

Ընտել մէկն թիֆլիսում տօնիկի պետական մի հանձնադր զօրծիչի յիշատակը: Օրոյն հերոսը բարոն Ալեքսանդր Պաւլովիչ Նիկոլայեւն էր, որի անունը եւ անունը մատուցած մեծամեծ ծառայութիւնները հռչակած են մեր կայսրութեան մէջ ընդհանրապէս եւ կովկասում մասնաւորապէս:

Բարոն Ա. Պ. Նիկոլայեւն ծնւել է 1821 թ. եւ իր ուսումը աւարտել է արժամէ մեդալով Կայսերական Յարսիստեղի լեյկոնում: 1840 թ. Բարոնը մտաւ Բեսարաբիայի նահանգապետ իշխան վորոնցովի մօտ ծառայելու, որ իր հետ եւ կովկաս շերտ երիտասարդ պաշտօնակցին, երբ ինքը նշանակեց մեր երկրում փոխարքայ: Բարոն Ալեքսանդր Պաւլովիչը մասնակցել է Գարաբաղի եւ Գարդոյի պատերազմներին: 1848 թ. նշանակւում է իշխ. վորոնցովի պատերազմական դիվանի կառավարիչ: 1852 թ. նշանակւում է երկրի ուսումն. վարչութ. հոգաբարձու եւ անգամ գլխաւոր վարչութեան: 1860 թ. Ալեքսանդր Պաւլովիչը նշանակւում է կովկասի տնտեսականութեան կառավարչապետ եւ 1861 թ. թողնում է կովկասը եւ նշանակւում Կիեւի ուսումն. վարչութեան հոգաբարձու եւ արտ. ժողովրդ. լուս. նախարարի օգնական: 1863 թ. Մեծ իշխան Միխայիլ Նիկոլայեւիչը նշանակւելով կովկասի

Յիշատակայ պետական ծառայութ. ստիժի.

փոխարքայ, Բարոն Նիկոլայեւն ընտրւում է Գլխ. վարչ. պետ, որ եւ մնում է այդ պաշտօնում մինչեւ 1876 թ.: Յետոյ Բարոնը Պետերբուրգ գնալով 1881 թ. նշանակւում է ժողովրդ. Լուսաւորութեան նախարար եւ 1882 թ. թողնելով նախարարի պաշտօնը

նշանակւում է Պետական Խորհրդի օրենսդրական բաժնի նախագահը:

Բարոն Ա. Պ. Նիկոլայեւն մի աղջիկ զուակ ունի միայն, որ ամուսնացած է քաղաքի սիրայիլը նահանգապետ իշխան Գ. Գ. Ղերգաշիճէի հետ եւ տարւայ մեծ մասը անց է կացնում մեր երկրում իրայինների հետ:

Թէեւ տօնախմբութեանը մասնաւոր կերպարանք էր արած, բայց այնու ամենայնիւ հանդէպ կատարեց շատ փառաւոր: Վաղ առաւօտից յօբելեարի աղջակամները եւ մօտ ծառայութները արդէն սկսել էին իրանց շնորհաւորութիւնները, իսկ ժամը 11-ից սկսեցին զանազան հիմնարկութիւնների վարչութիւնների ներկայացուցիչները եւ պատգամաւորները շնորհաւորել: Եկել էին շնորհաւորելու եւ երկրի կառավարչապետ զեմեւա-առիտանդ Ղերեմետեւը, ֆինանսների մինիստր պ. վիշնեգրադսկին, Սեւաստապոլ-Միրսկին եւ այլն:

Նոյն օրը երեկոյեան կրօնական ծառայութեան ժամանակ զահիճը, — ուր բացւած էր սեղանը առանձին տեղ էր պատրաստած յօբելեարի համար, — զարդարած էր զափնեայ պսակով եւ ծաղիկներով:

Ճաշի ժամանակ մի քանի ճառախօսութիւններ եղան, որոնց միասնական յօբելեարը պատասխանեց:

ՏԱՐԱԶԸ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԻ ՇԱՐԱԹԱԹԵՐԹ

Առաջիկայ 1891 թ. յունարի մէկից Տարազը աւ-
միսը մի անգամ՝ հրատարակելու փոխանակ, պիտի
հրատարակի ՇԱՐԱԹԻՐ ՄԻ ԱՆԳԱՄ: Համարները
լոյս կը տեսնեն կերակի օրերը: Տարազի քաժանորդա-
զինը 6 րուբլի է, իսկ Աղբիւրի քաժանորդների հա-
համար 5 ռ.

Ձընայելով մեր ամենամօտ եւ պարբերական
հրատարակչական գործին տեղեակ քարեկամների
խորհուրդներին՝ չըճեռնարկել այն էլ այդպիսի մի
քաժանորդագին 5, 6 ռ. նշանակելով շաբաթաթերթ
Տարազի հրատարակութեանը, մենք վստահ լինելով
մեր քաղմաթիւ ընթերցողների անկեղծ համակրու-
թեան վրայ, որ տարիների ընթացքում՝ վայելում ենք
ամենասիրալիր կերպով, յամառութեամբ ձեռնար-
կում ենք այդ գործին եւ Տարազը ամսաթերթից շի-
նում ենք շաբաթաթերթ:

Խոստանում ենք մեր ընթերցողներին, գրաւական
տալով նրանց մեր մինչեւ այժմ ստանձնած անցեալ
եւ ներկայ գործունէութիւնը, որ մենք ամեն ճիշդ եւ
ջանք չըպիտի խնայենք շաբաթաթերթ պատկերազարդ
Տարազը այժմեան մեր ամսաթերթ Տարազից ոչ պա-
կաս շքեղ հրատարակել:

Մենք լիայոյս ենք, որ եթէ մեր ստանձնածը
քարեկողմութեամբ կատարենք, հայ ընթերցողը հա-
մարեա անկարելիութեան չափ մեր ձեռնարկած դժ-
ւարին գործը կը գնահատէ:

Անյարմար եւ աւելորդ ենք համարում խոստում-
ներ անել, քանի որ մեր ընթերցողը քաջ գիտէ, որ
մենք միշտ ջանում ենք նրան գոհ կացուցանել, եւ
մեր ձեռնարկած գործը շքեղ ու փառաւոր:

Ս Ի Ր Տ Ր

Անոգ, անփորձ, ինչպէս մանուկ
երբեմն ուրախ ծեռքդ առար,
եւ խաղացիր ու փշրեցիր
Դու իմ քնար ոսկեւար:

Բայց յուսահատ, տխուր, տրտում
ես չաւացի „ան, ափսոս“ . . .
Կարող էիր, գիտեմ, տալ ինձ
Մի նոր քնար քաղցրախօս:

Երբեմն ուրախ խաղում էիր
Լի քաժակիս հետ զրարթ,
Բաժակն ընկաւ, զինին հեղաւ,
Փշրեց մի անգին զարդ:

Բայց կորուստը, դառն ցաւը
Տանում էի անվրդով.
Կարող էիր, գիտեմ, տալ ինձ
Մի նոր քաժակ նեկտարով:

Դու հիմա էլ ձեռն ես մեկնում
Նոյնպէս անոգ, անզգայ,
Բայց ոչ դէպի քնար, քաժակ,
Այլ աւանդ, մի սիրտ քնքուշ:

Ժանը վիշտը մաշում է ինձ,
Ախ, սրտիս հետ մի խաղաւ,
Եթէ նրան դու մէկ փշրես,
Էլ չես կարող նորը տալ:

ԲԱՐՈՒՆ

Գ Ա Լ Ի Ն

(Գրականականից, Օ Շմիդի)

Իշխան Բօսլալը մեծ խնջոյք էր սարքել. նա քէֆ էր ա-
նում իր վերնակիցների հետ: Աշխատանքն զիջեւան անթափան-
ցելի խաւարի մէջ փառում էին նրա հոյակապ պալատի սա-
տուհանները, որոնց միջով ցուցադր լոյսի ճառագայթները թա-
փանցում էր խաւարի մէջ. ամբողջ պալատի ներքը, ճառքած
էր լոյսով: Քաջ կտրիճներն բարձրաձայն երգելը, արծաթեայ
բաժակների զրնգոյրը ու աղմուկը լսում էր պալատից ու տա-
րածում ամեն կողմ . . . Իշխան Բօսլալը քէֆ էր անում
իր կտրիճների հետ: Այն գիշերից անց էր արդէն, բայց խոհա-
րարներն ու ծառաները վազվզում էին ու պատրաստութիւններ
տեսնում. հիւրերը շարունակում էին իրանց քէֆը ու չեն էլ
մտածում սուր զնալու վրայ. նրանք երգում էին, իրար մօտ
պարծեհում էին. ամեն մի նա իր գլուխն է դրում. մէկը պար-
ծեհում էր լծէ ինքը դնում կրկին ամենափոքր ծախն թռչե-
լու ժամանակ:

— Իսկ ես ձեռն կտառայի արշաւի ժամանակ նետեր կը-
ձգեմ, ասում էր միւսը:

— Ինչ համար ոչինչ բան է մենակ գնալ արջի դէմ, ու-

սում էր երրորդը, վայրե եզի պողերից կը բռնեմ ու նրան կը-
կանգնեցնեմ:

— Տղան նա է, որ մէկ խիերով վարդին բարձրացնի
նիզակի ծայրը, որոտում էր մի ուրիշ:

— Իրանք ոչինչ, բարեկամներ, այդ զարմանալի չէ ինչ
որ դուք էք պատմում, ասաց Բօսլալը. ապա էլ թնչ կտրիճ-
ներ ենք, որ չըկարողանանք նետ ձգել ու դադաններին յող-
թել. բայց դուք տեսէք իմ աղջկան, գիտէ՞ք ինչիւ է անում
իմ սիրելի փաշայի երեխան. — Այ մի գիշտաչինց չեա չի մնալ
նետ ձգելում. նաւակը թիալարում է ինչպէս մեծ մարդ. վա-
զելիս ամենքի առաջը կը կարէ, ամենաբարձր ծառի ծայրն է,
բարձրանում և ինչ ձի բերես առանց թամբելու՝ կը նստի, կը-
քշի . . .

— Միթէ . . . բզուեցին հիւրերը. էլ ինչու ես սպասում,
ինչու չես այդ հարաքը մեզ ցոյց տալիս: Զառչալու հիւրերիդ
կանչիւր նրան, թող երգէ ու պար գայ . . .

— Լաւ բան չէ, բարեկամներ, երեխան հիմա քնած է.
լաւ չէ նրա քունը կտրել. ուրիշ անգամ . . .

— Ուրիշ անգամ ուշ կըլինի — աղաղակեցին հիւրերը — թող

յետոյ քնի. բեր այստեղ նրան տեսնենք, գաւրճացրու մեզ, սրանքս շահիր . . .

Բօւլալն ուզեց մի կերպ ազատուել, սեղանից վեր կացաւ, բայց հիւրերը չընդունեցին նրան:

— Փչում ես, հմ. ինչպէս երևում է հէնց մեծ-մեծ խօսում ես, տապըն հիւրերը իշխանին գրգռելով: Իշխանը վերաւորեց:

— Թող ձեր ուզածը լինի, ասաց նա, կըգնամ, կըգաւթեմ, կըբերեմ:

Հիւրերը համալսութեան ու սպասում էին:

II.

Ապարտնքի միւս ծայրում կար մի նեղ, դեք սանդուղք, որը տանում էր դէպի փոքրիկ ննջարանը. այդտեղ մեծաքսէ վերմակի տակ ինչպէս թռչնակն իր բնի մէջ հանգիստ քնած էր սեւաչեւի Գալիան իր դայեակի Օքսանայի հետ:

Հանդարտ քայլերով Բօւլալը մտաւ ննջարանը. մօտեցաւ անկողնի վարագոյրին, պզուռութեամբ բարձրացրաւ և մի բոկէտայտի պմայլած նայում էր քնած երեխային:

Մըտա չէ տալիս զարթեցնեմ, մըմնջաց նա ինքն իրան. մի քիչ կուացաւ և ձեռքով շոյեց երեխայի մետաքսանման գանգուր մագերէ:

— Գալիա, Գալիա . . .

Աղջկը կետով չափ բացաւ աչքերը և թեկերով գրկեց հօր գլուխը:

— Հայրիկ, հայրիկ, ի՜նչ երազ եմ տեսել, որ իմանա:

— Աերկաց, Գալիա, գնանք հիւրերի մօտ, քեզ կամենում են տեսնել . . .

Աղջկը կըթնեց արմուկի վրայ և աչքերը լայն բաց արաւ:

— Ո՛ր գնանք, ի՜նչ հիւրերի մօտ . . . չեմ ուզում ես հիւրերին . . .

— Յիմար հօ չեմ, քեզ իմ քաջերս ուզում են տեսնել որ նրանց համար երգես, պարես ու գաւրճացնես նրանց, վերկաց շուտով:

— Չեմ ուզում հիւրերին, չեմ գնում, քուս տանում է:

— Այդպէս չէ կարելի, աղջիկս, ես նրանց խօսք եմ տեսել որ քեզ կըսանեմ:

Բայց Գալիան ամենեւին չըգլխէր թէ ինչ տեսել է չէ կարելի:

— Չեմ գալ, չեմ ուզում, քուս տանում է . . . կրկնեց նա հրեով հօր ձեռքը: Բօւլալը լուրջ կերպարանք ընդունեց:

— Տես, աղջիկս, շատ լաւ ես քեզ գօտով չեմ տանում, բայց երբ դու իմ խաթը կտարում ես, անարժան ես իմ սիրու:

Աղջկը տեղից վեր թռաւ:

— Հայրիկ, հայրիկ ջան, պար էլ կըգամ, կերգեմ էլ, ինչ որ ուզում ես կանեմ. միայն ինձ վրայ աղպէս մի նայիլ. . . Այ, այս բոկէին հագնեմ, բարև հայրիկս . . . Այ, նայիլ ինձ, գէ համբուրիլ ինձ. — այսպէս հօր հետ կատակ անելով Գալիան ցատկեց թախտի վրայ ու բարձրացաւ հօր ուսերին նստեց. էլ նա ինչպէս կարող էր յօնքերը կիսել: Բօւլալը, որի աւազ դուր էին ստրուկներն ու զինուորները, Բօւլալը, որից վախենում էին թշնամիները, ինչպէս կրակից, մի բոկէում գտեց իր բարկութիւնը, իր հօր ձեռքերով գրկեց իր թանգազին գանձը և բերաւ ինչոյի դահլիճը: Քնար ածող պարկեց քնարի թեւերին, Գալիան իր երկար մետաքսէ շապիկ կիսաբաց թեւերը ճարպկութեամբ յետ ձգեց ուսերի վրայ, ուզեց թեւերի օսիկ ապարանջանները, թափ աւազ գանգուր մագերէ, ձեռքերը դրաւ կողքերին և սիգաձեմ չափաւոր քայլերով սկսեց պատել դահլիճը, ինչպէս մի սպիտակ կարաս:

— Աեցցես Գալիա, կեցցես, կեցցես դու, գոյում էին կրտրիճները, երբ Գալիան բոլորովին կարմրած՝ կանգնեց պարի կիսում, արագ վազեց ընկաւ հօր գլուխը, ամաչելով թագնեց հօր թանգազին կարմիր մահուգի վերաթիւն լայն ծալքերի մէջ և այնտեղից չարաճճիկ աչքերով նայում էր, որ տեսնէ թէ իր պարը դուր եկաւ հիւրերին, թէ չէ:

— Ասա, Գալիա ջան, թագնելին ինչ է, ասաց հայրը, — վեր առ աղեղը ու մի նետ ձգիր:

Աղջկը ճարպկութեամբ քաշեց լարը, նշան առաւ պատի վրայ կախած եղջերու գլխի աչքին ու արձակեց նետը. . . նետը իրեց եղջերու աչքի ու փոսի մէջ:

— Այ կեցցես, Գալիա, ինչ պարմանալի ճարպկութիւն, լաւեց ամեն կողմից:

— Նրեխիս շատ երես կըտաք, ասաց Բօւլալը ժպտալով. — քնելու ժամանակ է, Գալիա. դուք էլ, իմ կարիճներ, տեւ պար կտար ներքեք երեխայի:

Գալիան խոնարհ գլուխ առաւ կարիճներին ու շիթեւած նրանց անընդհատ դովաստեքից, ամօթից շառաղունած, ինչպէս վարդ, վազեց դէպի իր ննջարանը:

III.

Հետեւեալ առաւօտ Գալիան սովորականից ուշ վեր կացաւ անկողնից և դուրս եկաւ պատշգամբը: Նրա դայեակը սրաւա Օքսանան գնացել էր ջրհորից թարմ ջուր բերելու, իսկ աղախները ամեն մէկը մի կողմն էին ցրել, գնացել: Աղջկը մենակ կանգնած էր և թող թող յօրանջում էր ու ձգում:

— Ինչո՞ւ դայեակս այսպէս ուշացաւ, — մտածում էր նա — անտուր չըգնեմ արդեօք, երեւի առաւօտից այնքան սուկի կըլինի որ . . .

Այսպէս մտածելով արագութեամբ ցած վազեց պատշգամբից և անհետացաւ անտառում: Ինչպէս գով է, ինչպէս կանաչ է չորսկողմը, քանի տեսակ մթեղներ կան: Գալիան արագ ցատկում էր մի թումբից միւսը, օտնամանները նրան խոնգարում էին, հանեց օտնամանները ու կրկնեց գօտին և սկսեց ուրախ երգը: Այստեղ մի սունկ էր գտնում, այնտեղ մի պողպատիկ պոկում. ազատութիւն է: Ահա և առաւիկայ այն կողմ խիտկան անտառը. ինչպէս մութն է այնտեղ, թաւ է, երկիւղալի է: Տեսնես ի՜նչ կա այնտեղ. գնամ, տեսնել. բայց դայեակը հրամայել է այն կողմ չըգնալ, այնտեղ գաղտնեք կան, ասում է, ողոր մօրը ճանապարհներում կարելի է կորչել. . . հիւրերն էր կան այնտեղ . . . Բայց ինչպէս լաւ կըլինէր տեսնել: Գալիան կոնգ առաւ առաւիկա առաջ, մաքի մէջ տատանւելով, բռնել էր ընկուզենու ճիւղը ու աչքի յաղկեց նայում էր մութ թաւ անտառին:

— Գայեակը արգելել է, հրամայել է չըգնալ, կրկնում էր նա մաքի մէջ ընկնած, բայց յետոյ յանկարծ վճռեց — գնալու եմ, ինչ կուզէ թող լինի . . . ասաց ու արագութեամբ թաւ առաւիկ վրայից:

— Իմանալու է պատաւ — մտածում էր Գալիան — էհ, դատարկ բան է, թող մի ժամ ինձ ինտրէ. ինչ կայ, ես այս բոկէս յետ կըդառնամ, հէնց այնտեղ, մի քիչ անցնեմ նայեմ, տեսնեմ ինչ կա: այն կամանի ետեւ:

Գալիային գեղեցիկ երևաց մութ անտառը. մեծ, հաստ ծառեր, որ երկու մարդ չեն կարող գրկել, փախուկ ու գալար մամուռ, այնպիսի խիտ թուփեր, որոնց միջից դժուար է անցնել. բայց ի՜նչ լաւ է թուփերի մէջը պատուելով անցնել . . .

— Այ, այս բոկէին կըվերադառնամ — մտածում էր աղջկը — հէնց միայն նայեմ թէ միւս կողմն ինչ կա: Բայց միւս կողմն էլ միևնույնն էր, էլ հարկւրամեայ ծառեր, էլ կանաչ փախուկ մամուռ . . .

—Բաւական է, տուն զնայու ժամանակ է, մտածեց Գալիան և յետ դարձաւ։ Երկար ժամանակ նա թափառեց աջ ու ձախ, ուղիղ էլ, ծուռ էլ զնայ, բայց առւակը չկայ ու չկայ։ Գնում է, զնում, ոտերը մինչև անգամ թուլացել են, բայց էլ չարեւմտի տնտաւումն է։ Կամայն էլ է կորել, մարգագետիններն էլ։

—Մոլորել էմ, մտածեց Գալիան ու նստեց։

Նա չվախեց, բայց այնպէս, մի տեսակ դարձաւ։

Ո՞ր զնալ, քաղցած էլ է, շատ էլ ժամանակ է անցել։

—Ով գիտէ տանն իմացել են. հայրերը ուրիշ տեղ է զնայցել, թէ չէ նա ինձ շատ շուտով կըգտնէր։ Գայեակս երևի լաց է լինում . . .

Գալիան կրկին սկսեց թափառել առաջ ու յետ, բայց էլ չտնտաւ . . .

—Յանկարծ ծառի հասկը մի արջ դուրս գայ, կամ վայրի եղ, կամ վարազ, անցնում էր Գալիայի մօտը. նա չորս կողմը նայեց, բայց անտառը խաղաղ էր, միայն տերևներն էին շրթնաւում և մոտեցնելը վժժվում մամուռի մէջ։

—Ոչ, դադանները այժմ գնացած կըլինին տնտառի խորքը, այ, ձմեռը ուրիշ բան է . . .

Գալիան կրկին սկսեց զնալ և այս անգամ դուրս եկաւ մի ընդարձակ մարգագետին։ Այդտեղ, ծառի տակ նստած էր մի աղջիկ, որը տասը տարեկան կըլինէր, նա գունաթափ էր ու կապոյտ աչքերով։ Աղջիկը իր ցրած խիտ մազերը ծամ էր տնում, նրա ծնկները վրայ ընկած էր մի պսակ հիւսած անտառի ծաղիկները ու խոտերը։

—Հիւրի է—մտածեց Գալիան ու երկնային մնաց կանգնած։ Բայց Գունաթափ աղջիկն էլ Գալիայի պակաս չվախեց, նա վայր ձգեց պսակը, տեղից վեր թռաւ ու սկսեց փախչել։ Գալիայի երկնային խոյն անցաւ։

—Այս ինչ «հիւրի» է որ ինձնից փախչում է, մտածեց նա, ինքն էլ վազեց նրա հասկից ու գոռաց։

—Այ աղջիկ, աղջիկ, ուր ես փախչում, սպասիր։

Աղջիկը կանգնեց։

—Նա մոլորել էմ, ցոյց տուր ինձ ճանապարհը, խօսեց Գալիան։

—Ինչպէս թէ մոլորել էս, միթէ ճանապարհը չե՞ս ճանաչում, հարցրեց աղջիկը։

—Նա ամենեւին չեմ եղել այս անտառում, դայեակս ինձ արգելում է այստեղ գալ. իսկ այսօր սիրտս այսպէս ուզեց, այնպէս որ . . . եկայ . . .

Աղջիկը աչքի տակով ծուռ ծուռ նայեց Գալիայի վրայ։

—Սիրտը ուզեց. միթէ դու չես սիրում դայեակիդ, չէ՞ որ նա այժմ քեզ փնտրում է . . . Գալիան բոլորովին ամաչեց, նա գլուխը խոնարհեցրաւ ու լռեց։

Տասը ընդէպ յետոյ նրանք հասան մի ուրիշ մարգագետին, որը վրայ շինւած էր խրճիթ ծառի ռստերից և մամուռից։

—Հէնց այստեղ էք բնակւում, զարմանքով հարցրաւ Գալիան։

—Այո։

Ներս մտան։ Նրանց գիմաւորեց մի բարձրահասակ սպիտակ մազերով ու երկար մորուքով ծերունի։

—Հայրիկ, այս աղջիկը մոլորել է ճանապարհից, ես էլ այստեղ բերի, ծերունին տնայեց նոր հիւրին։

—Դու սիրտեղից ես, որդեակ, քնքշաբար հարցրաւ նա։

—Պաշտելի, պատասխանեց Գալիան։

—Ծնողքներդ ո՞վ են։

—Իմ հայրս Բօւլալն է, նա իշխան է, ամենքը նրան ճանաչում են . . .

Ծերունին լռեց։

—Ապա այս ինչպէս եղաւ, որ դու ընկար մեզ մօտ անտառը։

Գալիան պատմեց։

—Է՛, որդի, ինչպէս երևում է դու գիշերը մեզ մօտ կըմընաս, փոթորիկ է լինելու։ Ուտել չե՞ս ուզում։ Աննա, դրան մի բան տուր ուտելու։

Փոքրիկ տանտիրուհին բերաւ մեղր, մի կտոր հաց, ու ջուր։ Գալիան սկսեց ուտել։ Փոթորիկն անտառին չհասաւ ու ծերունին տնից դուրս եկաւ Գալիային ճանապարհ ձգելու։

Աննան էլ նրանց հետ դուրս եկաւ։

—Կիտիս ինչ կայ, որդեակ, ասաց ծերունին Գալիային, դու մեզ մօտ ես ընկել անսպասելի կերպով, բայց մեր մօտին ոչ ոքի ոչինչ չասես, թէ չէ մեզ ոտով ձեռով կըկորցնես։

Գալիան սարսափեց։

—Լաւ, պապի, ինչո՞ւ ես դու մարդկանցից վախենում. դու կախմբեք ես, վհուկ ես։

—Ոչ, որդի, ես քրիստոնեայ եմ, պատասխանեց նա դուին ժպտով. եթէ մէկն իմանայ իմ տեղը, ինձ կսկսեն հալածել ինչպէս վայրենի գազանի։

—Քրիստոնեայ . . . —մտածումներ մէջ ընկած կրկնում էր Գալիան,—ուրեմն դու յոյն ես։

—Ոչ, ես աթաղեղացի եմ, բայց Յունաստանում եղել եմ և յունարէն հասկանում եմ։

—Ապա ինչո՞ւ ես ասում քրիստոնեայ. սրտմիր, պապի այդ թնչ է նշանակում։

—Երկար կըլինի, որդեակ, դու չես էլ հասկանալ։

—Կըհասկանամ, պապի, բոլորը կըհասկանամ . . .

—Գո տուն գնալու ժամանակն է։ Այնտեղ քեզ սպասում են . . .

Բայց Գալիայի աչքերը փայլում էին. այստեղ մի բան կայ, որ ինքը չգիտէր և նա ցանկանում էր ամեն բան իմանալ, ամեն բան հասկանալ։

—Պապի, այ պապի . . .

—Ի՞նչ է, որդի ջան։

—Թող տուր որ կրկին քեզ մօտ գամ. հ՞ը, թոյլ կրամն. ես այժմ լաւ կըգտնեմ ճանապարհը ու միտն կըսալեմ . . .

Ծերունին վախեց։

—Ինչ ես ասում, դու ինչո՞ւ համար պէտք է գաս այստեղից։ Մեր գլխին դժբախտութիւն կըբերես . . .

—Ոչ պապի, ես կամաց, ծածուկ կըգամ, ես ոչ ոքին, ոչ ոքին չեմ ասի . . . Այն ժամանակ դու ինձ կըսպասես, հո՛ւ, պապի։

Ծերունին ոչինչ չէր պատասխանում. նա արագացրաւ իր քայլերը, յոյս ունենալով որ Գալիան միւս անգամ մոռացած կը լինի ճանապարհը։

—Ահա, այս էլ քո տաւալը. այժմ դու տանն ես, մնաս բարով, ասաց ծերունին, և շտապով հեռացաւ դէպի անտառի խորքը Աննայի հետ։

Ճանը Գալիային փնտրում էին, վազվզում էին ու գորգողում։ Նա ասաց որ անտառում մոլորել էր, բայց ծերունու և նրա աղջկայ մօտին մի լոստք էլ չտասց։

IV

Անցաւ մի օր։ Գալիան չէ կարողանում նստել սենեակում, աղջիկները հետ խաղալու ցանկութիւն չունին. նրան չէին ուրախացնում ոչ սիրուն աղաւնիները, ոչ սրածիւ բազէն, ոչ կատուն իր ծագովներով. մի բան նրան քաշում է դէպի անտառ, քրիստոնեաների մօտ, բարեսիրտ, համբարտ Աննայի ու ծերունու մօտ . . .

Օրը տաք էր։ Յուրա քամին նստեց, որի մէջ զգալի էր սեպտեմբեր ամսւան ուշացած ամառը։

Գալիան վերկացաւ դեռ լոյսը չբացւած և վճռեց որ անպատճառ զնայ անտառը։ Կէսօրին մօտ Օքսանյան ննջեց։ Գալիան իր սարկուհիներին ուղարկեց մէկին պաղաւթաթիկները հասկից, միւսին սունկի, երրորդին ձուկ որսալու կամ հէնց այն-

պէս, մանգաղաւ Աշխիւներն ուրախ-ուրախ վազեցին ամեն մէկը մի կողմ, բայց ամենինց աւելի ուրախ էր Վալիան: Նա ազատ շունչ քաշեց և գնաց տան ետեւի գաւիթը, որտեղ գտնուում էին գոմերը և ակոռները:

—Է՛յ Վալյմա, է՛հէ՛, կանչեց նա:

Ախոռի ետեւից երևաց մի թխազոյն աղջիկ յոնքերը կիտած:

—Ասա հօրդ որ ինձ համար թամբէ՛ «Ուրուրն»², շուտ, այս րոպէին:

Վալյման աներեւութացաւ ակոռում:

Դուրս եկաւ խոփուաղէմ ստրուկ Խօալին, Վալյմայի հայրը: Նա աչքի տակից նայեց Վալիային և ծոյլ ծոյլ գնաց ձին բերելու:

Վալիան չէր կարողանում համբերել, ժամանակը նրան շատ երկար էր թւում, մէկ երկու անգամ անհամբերութեամբ օտը գետին խրեց և այնպէս խրեց մտրակը Վալյմայի ձեռքի, որ նա երկկողմ դէպի յետ ցատկեց, վերջապէս համբերեց Վալիան և Վալյային ուղարկեց որ հօրը շտապեցնէ:

Ահա «Ուրուրն» արդէն թամբած է: Վալիան ցատկեց նստեց գորգից կարած թամբի վրայ, ձիու սանձը թափ տաւ ու ձին քշելով ասաց Վալյմային:

—Նրբ դայեալս գարթնի, ասա որ ես մանգաղու գնացի, երեք ժամից յետոյ կը վերադառնամ:

Վալիան քեց իր ձին լայն ճապանարհօյլը մինչև երկու վերստ: Յանկարծ ձիու գլուխը ծռեց և սկսեց քշել դաշտերի ու մարգագետինների միջով դէպի անտառը: Ահա և փոքր անտառը, ահա և առուն. ձին հեշտութիւնով ցատկեց նրա վրայից և մի վայրկեանից յետոյ Վալիան գտնուում էր անտառի թաւում: Այստեղ նա իջաւ ձիուց, նրա սանձը վաթածեց ծառին և ինքը գնաց կածանով:

Մեծ ուշադրութեամբ նա հետևում էր իր արած նշաններին, առաջ էր գնում հանդարտ և զգոյշ, որ չմոլորէ . . . Վերջապէս հասաւ մարգագետինին, որտեղ գտնուում էր խրճիթը: Դուռը ձեծեց: Դուռը բացաւ Աննան. խրճիթի մէջ ուրիշ ոչ ոք չկար:

—Քո հայրդ ուր է, հարցրաւ Վալիան:

—Ձուկ որսալու է գնացել երեկոյեան դէմ միայն կը վերադառնայ . . . Աննան զարմացած նայում էր Վալիայի վրայ և երևում էր որ ուրախ էր նրա գալուստ:

—Մեզը կուտնս, հարցրաւ նա:—Մեզը բերաւ, նստեցին մեզ-րահացերի կողքին և սկսեցին զրոյցը:

—Ի՞նչպէս էք դուք ապրում այդպէս, մարդկանցից հեռու:

—Է՛յ, ի՞նչ կայ որ:

—Մթթէ քո ժամանակդ ակոռը չէ անցնում:

—Տխուր. ինչպէս թէ ակոռը:

—Այ, որ միշտ մենակ ես լինում հօրդ հետ:

—Բայց ես բան եմ շինում . . .

—Ի՞նչ ես շինում:

—Ինչ եմ շինում: Բանում եմ, սովորում եմ, խաղում եմ . . .

—Բանդ ի՞նչ է:

—Այ թէ ինչ. խրճիթը կարգի եմ բերում, լացք եմ անում, մեղուներ հաւաքելու եմ գնում, որ հայրս քաղաք ծախելու է տանում, հօրս և իմ շորերը կարում, կարկատում եմ:

—Այդ բոլորը դու մեն մենակ ես անում:

—Բոլորը . . . վրաբերեց Աննան:

—Հա. ասացիք որ սովորում էլ ես: Այդ ի՞նչ բան է:

—Այ, կարգում եմ, գրում եմ, հաշիւ եմ սովորում . . .

—Կարգաւ, գրել, դու, քո աղջիկ տեղովդ: Իսկ իմ հայրս էլ կարգաւ գրել չի իմանում:

—Իսկ իմ հայրը յունարէն էլ գիտէ և ինձ էլ է սովորեցնում: Մենք միասին ամեն երեկոյ կարգում ենք Սուրբ Գիրքը: Վալիան քանի գնում աւելի էր գարմանում:

—Այդ ի՞նչ բան է:

—Ախ, Վալիա, եթէ իմանաս, թէ ինչ լաւ բան է այդ, բոլորը Աստուծոյ մասին է գրած, և այնքան, այնքան լաւ է գրած . . .

—Աստուծո մասին, ի՞նչ Աստուծո:

—Մեր Աստուծո, որ այնտեղ է, վերև երկնքում, այս տեսելով Աննան մտոր բարձրացրաւ դէպի վերև:—Ձեր աստուածները կուռքեր են, աստուածներ հօ չեն. նրանք փայտից շինած տիկիներ են, նրանք ոչինչ չեն կարող անել, իսկ մեր Աստուածն ամեն բան կարող է, ամեն բան . . . —Աննայի երեսը այրում էր և աչքերը փայլում էին:

—Ի՞նչ, ինչ տեսցիք, կուռքերն աստուածներ չի՞ն. դու տեսում ես, որ կուռքերն Աստուածներ չի՞ն, ուրեմն Պէրուեն էլ Աստուած չէ՞. Վէլէօն էլ չէ աստուած . . . Ո՛վ ասաց քեզ:

—Ինձ հայրս է տեսել, բայց առանց նրան տեսլու այդ բանը գրքերումն էլ է գրած և . . . բայց . . . դէ՛ ճշմարիտ է, ես հաւատում եմ . . . ճշմարիտ է:—Կմկմաց Աննան:

Վալիան ոյժ էր անում որ մի բան մտածի, երևում էր, որ նա մի բան ուզում էր հասկանայ, լուեց, լուեց և վերջապէս հեծկրտաց, սկսեց արատաւք թափել:

—Ոչ, սուտ է, սուտ է, չեմ ուզում, ես չեմ ուզում ձեր Աստուծուն, դու ինձ գլխից հանում ես, չեմ ուզում, չեմ ուզում . . .

Նա վեր ցատկեց տեղից, դէն ձգեց մեղրահացը, գուրս թռաւ խրճիթից և վազեց դէպի տան կողմը: Աննայի բերանը բաց էր մնացել, նա մտածմունքի մէջ ընկած երկար ժամանակ կանգնած էր ասան շէմքում . . .

(Կը շարունակուի)

Թարգմ. Ս. ՀԱՅՈՒՆՄԱՆՅԱՆ

ԱՂԱ ՄՈՒՀԱՄՄԷԴ ՇԱՀՐ

ՇՈՒՇՈՒՄ

(Պատմական ակնարկ)

1797

Պարսից Շահ, խրոխա Աղա-Մուհամմէդ. Ներքինին, վաւած էր բարիութիւնով և վրէժխնդրութիւնով Ղարաբաղի Իրանահիմ-Նանի և բոլոր նրա երկրի դէմ: Բոլոր Արևելքում իր կատաղի անգլութեամբ յայտնի այդ Շահն կրած վերջին անյաջողութիւնները զայրացրել էին նրան: Պարսկական անհամար զօրքը

յայտնեց Արաքսի ափին: Ղարաբաղը հեծում էր թշուառութեան ներքոյ . . .

Նրեքամեայ երաշտութիւնը և աւերիչ պատերազմները սխուել էին այդ աշխարհում սով և աղքատութիւն, աշխարհում, որ առաջ յայտնի էր իր բարգաւաճութեամբ:

Բաղմաթիւ պատերազմի քուտիան վաղկատուն ցեղեր գաղթել էին հարևան Նահանգները, օտարութեան մէջ սնունդ որոնելով, իսկ մնացուն բնակիչները, Հայերը և Թուրքերը, նւաղած, յուսաբեկ եղած, մի կերպով ապրում էին իրանց նախնի բարեկեցութեան վերջնաքներով:

Իբրահիմ-Նանը անելանելի վիճակի մէջ գտնւելով և չըկամենալով իշ

երկիրը ենթարկել նոր անխուսափելի թշուառութեանց անողուա պատերազմ անելով, հեռացաւ իր ընտանիքով և կուսակից բէգերի հետ Վաղստան: Մի և նոյն ժամանակ Աղա-Մուհամմէդ Շահը անարգել մտնում էր Ղարաբաղի մայրաքաղաքը, Շուշին, որի անառիկ պարիսպների տակ, մի տարի առաջ, խորտակել, փշրել էին իր բոլոր ապարդիւն ջանքերը:

Նրկու հաղար քաղերի ձիաւորներ, աներկիւզ զօրապետների հրամանատարութեամբ, հետապնդեցան փախչող խանի ետևից: Նրանք հասան նրան այն րոպէին, երբ նա անցնում էր Թէրթէր գետից և այդտեղ հալածեալները և հաւածողների մէջ մի յամառ կռիւ սկսեց:

Այս յուսահատ պատերազմի մէջ

որ Ղարաբաղցիները միշտ էին մի հոգի տասն ղէմ կուէրով, նրանք մի հզօր դաշնակից գտան, որ շատ անգամ անցած արեւմտահեղ ճակատամարտերի մէջ յաջողութեամբ փորձել էին: Այդ դաշնակիցն էր—երկիւղը, որ ազդում և լուռում էր Ղարաբաղցիներին սպառնալուստի տալով: Պարսիկները այդ ազդակը բերով, յետո ընկրկեցան և իրանց փրկութիւնը փոխուստի մէջ գտան: Իրաւունքն անընդհատ էր . . . :

Իսկ յագուելը չստացած կատաղութիւնը կրկնակի ոյժով եւայ նախ կրճի մէջ: Նրա բարկութիւնը իբրեւ զայրագին որոտակց ամպ տարածեց ստրտախաչար Ղարաբաղի վրայ, իսկ նրա հարեւոյնները համուծ էին այդ աշխարհի մինչև ամենաանառիկ և առանձնակեաց տեղերը: Պարսկական հրոսակները իբրեւ գազաններ մոնչում և վազվազում էին տմեն տեղ: Ուժով խլում էին թշուա բնակիչների ձեռքից անասունը և հացը և ամենանորանոր մահով պատրժում էին ընդլիմայողները կամ իրանց գոյքը թաքցնողները:

Ամառացան ճանապարհները և դիւղերը: Նրկազորքի գութանը այլ ևս չէր կաշում հողին: Որսորդի բաղէն այլ ևս չէր սաւառում ամպերի տակ: Ժողովրդի գործունեայ կեանքը կանգ էր առել: Այլ ևս չէին ուրտի երգերը հրնչիւնները, դադարեցին քրկստոնէական եկեղեցիների զանգակների զօղանջները: Եւ հաւատացեալները թաքուն կերպով ժողովում էին լուռ աղօթք անելու: Միայն մոէկղինի զիւ ձայնը, միակերպ և տխուր արձագանքով, անդադարձում էր սարերի և հովիտների վրայ:

Կարծես թէ պատերազմի դաշտի վրայ ընկած և մոռացած մարտիկը ստացած վէրքերից փռում է իր վերջին շունչը: Նրա չորեքիղմը խնդալից կախում են գեղատիչ գազանները, թռչում են լեշակեր թռչունները,—բայց դեռ ոչ ոք չի համարձակում պատառոտել անսպաշարան ընկածին, վախենալով նրա վերջին հառաչանքից, վերջին ջանքից, որ յոյսը և աղօթքը ներշնչում են նրա մէջ . . . :

Միայն նուշում եւ էր գալիս արեւմտահեղ գործունէութիւնը: Վերեւում մինչև ամպերը բարձրանում են նուշու անառիկ բերդի պարկաւոյնները: Կախ ընկած ժայռի գագաթից հեռու դէպի հարաւ տարածում է նաւածքը, թաւախտ անտառների, կանաչապարզ սարերի, արեւակէզ հովիտների վրայով, մինչև Արաքսի արծաթի պէս պարզուն թելը և Ղարաբաղի մռայլ շրթանները: Դէպի հիւսիս փայլում են ձիւնապատ սահագին սարերը, որոշելով օրհնեալ Վրաստանի սահմանները:

Այնպէս, նուշու բարձրութեան

Բարսի Ա. Պ. Նիկողայի: Իշխանուհի Ս. Ա. Ղերիշիձէ, բարսի զուտոր. եւ Գ. Գ. Ղերիշիձէ, բարսի թուր:

վրայ, յայտնի չեն ոչ ամառայ տօթի և ոչ ձմեռայ ցրտի ծայրահեղութիւնները: Միայն սարդ գարուն և մշուշապատ աշուն թագաւորում են այդ անառիկ օթեանում, որտեղ միայն մարդիկ կարող էին հարթել ճանապարհ, որպէս զի իրանց հետ փոխադրեն երկնակամարի տակ իրանց հոգեները, կրքերը, երկիւղը և սնախառութիւնը:

Կախ ընկած ժայռի հարաւ-արեւելեան կողմում կանգնած է Մահմէդ Հասան-Աղայի, Իրաւունք խանի աւագ որդու քառանկիւն ձեւով շինւած պալատը: Այդտեղ իջևանեց Աղա-Մուհամմէդ Շահը:

Լայն դռները սաւառնորդում են դէպի ներքին բակը: Ճակատի շինութեան երկարութեամբ ընկած է մի ծածկւած գալիւնայ (սրահ) որ սալապանում է արեգակի ճառագայլներէն բնակարանները, որոնց շարժական, բազմանկար և գոյնգոյն տալիկներից շինւած լուսամուտները միջից մի քանի ժամանակ առաջ կարելի էր տեսնել Ղարաբաղի անկախութիւնը, որ իր օրերը անցնում էր անասեղ անգործունէութեան մէջ, փախուկ գորգերի վրայ, հայրական կեանքի ծոցում . . . :

Այդ բոլոր հանգիստոր, տեսանելի բնակարանները Շահը թողել էր իր սալապաններին: Իսկ ինքն անտրժան աչքերից իր անձը թաքցրել էր սալատի հարաւ-արեւելեան մասում մի փոքր սենեակի մէջ: Այդ սենեակում, միայն արտաքին սպասուհանի միջով, միայն ցերեկայ լոյսը—այլ և ուրիշ երկիւղի տակ սաւառնող արծւի նաւածքը—հասնում էին բռնակալի անձեռնմխելի առջին: Նրա սիրելիան ըստ սիրելիաները —

Շահի առանձնակեաց բնակարանը ոմի նեղ նըրբանքով բոժանում էր մի ուրիշ փոքր սենեակից, որտեղ կենում էին նրա սիրելիան ըստ սիրելիաները — Արքաւս ըէլը և Ասֆուր-Ալին:

Պալատի առաջ խմբւած էին մարդիկ: Բնդարձակ հրապարակի վրայ իջևանել էր Շահի սեպհական Գլաւ ըէ Կաւ:

Այդ զօրախմբները թուի երեսները, նրանց սրածայր սե մօրթէ փափախները, երկններանդ չուխները ծաղող թեւերով, սրածայր և երկար, դեղին կաշւից կարած կոշիկները և, վերջապէս, նրանց զինավառութիւնը, այն է ծուռ դամասկեան թուրը, լայն խէնջարը և նեղալիւծայր հրացանները,—այդ բոլորը տալիս էր նրանց վալքերի և տաւախան կերպարանք: Նրանց կենդանագրական խմբերի մէջ երբեմն երբեմն սլանում էին ձիււորներ—առողջ քուրդը ձեռքին բռնած երկար եղեգնեայ տէգ, փոքրիկ արարական նոճգի վրայ նստած, թուրը մէջը—կրակոտ սե աչքերով բարձրահասակ երկուարի վրայ, Իրանի բնակիչը մշտախմբ, անտարբեր դէմքով, զրանք բոլորն Շահի սուրհանդակներն էին, որ չափաւոր էին երկիրը կամ նրա հըրամանները տանելով կամ նրան բերելով զօրքի գլխաւորները զեկուցումները: Պալատի առաջ մտադրազ կանգնած էին ուրիշ ձիււորներ, ոմանք ձիււ, վրայ նստած:

ոմանք մատակները ստանք բռնած որոնք գլուխները բարձրացնելով, կրտահուտ աչքերով, ուռած քթածուկերով, կրճատված էին ատամները կոտ հտեկ ոտքերի վրայ կանգնելով ծառանում էին, կարծես հարստանալով իրան ազնիւ ծագումով և թամբի ու ծածկոցի ճոխ զարդերով:

Հրամանատար խոնկեր ծանր կերպարանքով, բազմաթիւ սպասուորներով ման էին գալիս ամբոխի մէջ: Պալատի դարբասի առաջ նրանցից մի քանիսը լիցնում էին ձիուց և հանդարտ քայլերով մտնում ներսի բակը, որտեղ գերեզմանական լուսթիւն էր տնկում: Մի քանիսը արդէն բակի ներսում փուխ էին գորգեր և նստած, լուսթիւն ձիւնում էին գէլաներ, կոտ կանգնած, կիսաձայն խօսակցում էին: Բոլորեքեան լարւած ուշադրութեամբ սպասում էին բռնախալի կոչին, և երբ նրանցից մինը կանչւում էր և յետոյ կարճ բացակայութիւնից յետոյ վերադառնում— ոչ ոք չէր յանդգնում գլմիւ նրան որ և է հարցնում: Լուռ, նա դուրս էր գալիս բակից և միայն նախանձի կոտ հետաքրքրութեան բազմանշանակ նայածքը հեռացողի ետևից աշխատում էր լուծել նոր գաղտնիքը:

Ծառաները բակի մէջ յետ և առաջ էին գնում: Ամանք— արծաթէ ափսեղներով, ուրիշները գէլաններով, մի քանիսը բազէները ձեռքերի վրայ: Բայց ընդհանրապէս բոլոր այդ շարժողութիւնը կատարւում էր մի անասի հանգիստը հանդարտութեամբ, կարծես թէ սպասում էին որ և իցէ մի վտանգ կոտ մի առանձին կարծիք գէլաք: Լըռիկ մնջիկ գործունէութիւնը հետևանք էր բաւ երևոյթին այն ընդհանուր ցանկութեան, որով ամեն մարդ աշխատում էր բռնակալի ամեն մի ցանկութիւնը, ամենախորք պէտքը կատարելու:

Մուսլ և անհիւրասէր էր Շահի սենեակը: Այդտեղ չըկար քմահաճոյ կոչ կարասիք, այլ լոկ տնտաճոյճ մերկ պատեր էին կանգնած: Միայն չատակի վրայ փռած էր մի թանկագին գորգ, բռնակալի ոտքերը սալահատակներին կոշա հպումից պաշտպանելու համար, և պատին կացրած էր Շահի այդ ժամանակ հռչակաւոր ռազմական մտաճակալը, որ նա գործ էր անում և իրեւանից և իրեւ գաւ: Խիտ մարդարտահիւս և թանկագին քարերով ընդելուզւած կերպար ծածկում էր այդ մտաճակալը մինչև չատակը, իսկ բազմագին վերմակի մէջտեղը ձիւնեգոյն թաւշտայ մի կտոր էր բաց թողած, որ ցոյց էր տալիս շահի նստելու տեղը:

Այդտեղ սովորաբար նստում է Շահը ծալապատիկ, լայն պատմունքանի մէջ փաթաթւած և վրան կարմրագոյն

թանկագին շաւ ծածկած: Սե բուխարէ մորթուց կարած բարձր և սրածայր գլխարկը ծածկում էր նրա թրաշած գլուխը, նրա գեղնած, անմօրութեւ կնճռապատ գէլքին մեռելային գոյն տալով, իրեւ նշանակ այն հակաբնական գեղարթիւրութեան, որին ենթարկւելով մանկութեան ժամանակ, շինել էր նրան առնական հասակում սոսոիկ մարդաստեղ: Մարմնագէտ հաշմանդամ եղած— Շահը դարձաւ բարոյական հրէշ... Աղա-Սուլայմիէզի հաշմանդամութեան պատճառ լինող Նազիր-Շահի երկրորդ անձնը նա ամբողջ էր գէլի դաշլիճ տանող նրբանցքի սալահատակի տակ— որպէս զի ամեն որ միջոց ունենայ կոխ տալ տակի ոսկերքը, նա փախազում էր նոյնպէս, եթէ կարողանար, ամբողջ մի գերեզմանի մէջ բոլոր մարդկային սեռը, որպէս զի կարողանայ արհամարհանքով ոսկիակոխ անել ամբողջ մարդկութիւնը . . . :

Ասեղութիւն և արեւնաբու պայծառ վառւում էին նրա խոր ընկած աչքերի մէջ, որոնք ներքին յուզման ժամանակ լցում էին արեւնով: Այդ աչքերի սուր նայածքը թափանցում էր մարդկանց հոգու մէջ, իսկ նրա բարակ և սեղմած շրթունքների արհամարհական, կծկւած ժպտը արտայայտում էր խորին ափսեղութիւն, որով նա կըրւում էր իր խօսակցի իւրաքանչիւր մտաքը, որ նրա երեսի վրայ կարգում էր:

Կէս նստած, կէս թիկն առած հանգրտանում էր նա իր ռազմական մտաճակալի վրայ: Յենեղով թաւշտայ բարձին, մատերով մի առ մի ձգում էր անգին խոշոր մարդարեւներից շարած համբիւր և նրա բերանը մի և նոյն ժամանակ թերթւում էր մի հրաման միջոցային, որն առաջին չորսը գրում էր երկար թերթի վրայ իր հրամանատարի խօսքերը:

Հլու գրչի տակից դուրս չէին գալիս առաքելի և բարեպաշտ մտքեր, չէին շարողւում ժողովրդի հանգարտութեան և բարեկեցութեան համար մտածմունքներ... Այ, այլ վճիռներ էին շարաշար մահւան պատիժներին ենթարկելու սրան նրան, նոր ծանր հարկեր դնելու բնակիչներին վրին: Երբէք զբոլութեան և մարդասիրութեան խօսքեր դուրս չէին գալիս բռնապետ— ներքինու պաշտպան հոգուց, որ վաղուց սովորել էր միայն ասեղութիւն և պատիւ արտայայտելու . . . :

Շուշու գրաւման ութերորդ օրը մօտենում էր երեկոյին:

Արեգակի վերջին ճառագայթների հետ մոռուլմանը ողջունում է երկու ա-

նեղւոյթ— ներկայ հրէշտակներին, որոնք թռչում գալիս են նրա մօտ երեկոյեան աղօթքի ժամանակ:

Այդ երեկոյ, Վարսապուտ. հազարաւոր յուսահատութեան մատնած սրբաբերից բնում էր ջերմեռանգ աղօթք փրկութեան համար և բազմաթիւ մայրեր դառն արտասուք թափելով Սուրբ-ճողին էին յանձնարարում իրանց զաւակներին, որոնք դատապարտւած էին սովամահ լինելու:

Եւ բռնակալն նոյնպէս խոնարհեց նրա առաջ, Արին նա չէր կարող չըճանաչել իշխանների իշխան: Իր սենեակի պատահանի տակ, ուղղելով երեսը գէլի այն կողմը, որտեղից ծագել է Վուրանի լոյսը և որտեղ հանգչում են մարգարէի ոսկերքը, Շահը ծնկաչոք կատարում էր մահմէտական օրէնքով սահմանւած աղօթքը, այսինքն կատարում էր երեկոյեան նամազը:

Սենեկի անկիւնները վրայ տարածւում էր խաւարը. միայն բաց լուսամուտից աղօթողի վրայ թափւում էին վերջալուսի կարմրագոյն շառաւիղները: Բայց մայր մտնող արեգակի հանդիսաւոր երևոյթները անմատչելի էին Շահի յուզւած հոգուն, որ մշտնջենաւորապէս փախչած էր խիսկան փառաբանութեան և ճշմարիտ գագայունների համար, որոնք կարող են գէթ մի վայրկեան աշխարհային կրքերից բարձր պահել: Աղօթողի սրտի մէջ աշխարհային սին մտածմունքները խառնւում էին Աստուծու մասին մտքերի հետ. նրա խաղաղ նայածքը թափառւում էր ամեն կողմ և այն ժամանակ Շահը, ձեռքը դպնելով գլխին, կարծես ուզում էր այդ շարժումով իր ուշադրութիւնը կենտրոնացնել ընդհատւած աղօթքի վրայ:

Շահը գեռ այդ ներքին յուզման ազդեցութեան տակ էր գտնւում, երբ չանկարճ նրա սենեկի շէմքի վրայ երևաց Շակիակի-Սատիկ-Սանի, Շահի բոլոր հեծեւագնդի գլխաւորի բարձրահասակ և վայելուչ կերպարանքը:

Խանը, ձեռքերը կրճքի վրայ ծալած, խոնարհ կերպով ներկայակեց և կանգնեց շէմքի առաջ խորին լուսթեան մէջ:

Կատաղի վագրի նայածքով զետեց Շահը ներս մտնող խանին և շտապով ձեռքը պարզեց գէլի առնձանակը:

— Խնչպէս համարձակեցիր, անհշան սարսիկ, անկիւն իմ առաջ երևալ, — հարցրեց Շահը վայրկեանական լուսթիւնից յետոյ: Խանը մինչև գետին խոնարհեց:

— Բո անարժան սարսիկը կատարում է իր հրամանատարի կամքը, որ աւանդւեց իրան Անփոք-Ալու բերանով, — պատասխանեց խանը դողողուն ձայնով:

Թիքքահայնց եղանակներ

I.

ՍԵՒ ՍԱՐԵՐ

Հորիզոնի վար սրտի չարս

(„Գունակ“ի եղանակից)

Ժողովոց Վ. ՓԱՓԱՋԻԱՆՑ

Moderato-Legato. con sordino

musical score with 10 staves, including dynamics (p, f, pp, ppp, cresc, dim, morendo) and articulation (accents, slurs).

Staff 1: dolce, p., p., f., p., f., p., f.

Staff 2: p., f., pp., ppp., *Maestoso*, dim..., tr...

Staff 3: tr...

Staff 4: Dim...

Staff 5: ff., morendo, tr., p., pp.

Staff 6: morendo.

Staff 7: p., dim., cresc..., f., p., f., Dim...

Staff 8: p., pp, tr..., pp., morendo

Շահը կանչեց Սահման-Ալուն:

Շահը սենեակը մտաւ մի երեսա-
սարդ, որ մինչև այդ դուռն ետեւում
կանգնած էր: Պատանու վայելուչ, ճը-
կուն հասակը, լի առնայի քաջութեամբ,
նրա ազնիւ երեսի նուրբ և թարմ գը-
ձաղբութիւնը և սև աչքերի վառ հուրը
— վիրայում էին, որ նա դեռ նոր է մըր-
նում հասունութեան հասակը: Սահման-
Ալուն համարձակ գլուխ տալը ցոյց էր
տալիս որ նա իր հրամանատարի վար-
մունքի եղանակի հետ սովոր սերական
է: Սպասաւորն անվրդով տարաւ Շահի
կատակի նայածքը և աներկիւզ լսեց
նրա յանդիմանական հարցմունքը:

— Ն՞րբ ես քեզ հրամայեցի կան-
չել Սասիդ-Խանին . . .

— Այն ժամ առաջ, — համար-
ձակ պատասխանեց ծառան:

— Սուա ես խօսում, շո՛ւն, — գո-
ռաց Շահը, ուղղելով տարձանակի բե-
րանը Սահման-Ալուն կրծքին, բաց խօսի
և եթ թեքելով գէպի գետինը . . .

Ամբաստանեալի գէմքի վրայ և ոչ
մի միանունք շարժեց, որովհետև Շա-
հի չորեքկողմում մահաւան միաքը ամենի
համար սովորական և հասարակ էր
դարձել: Սակայն Սահման-Ալին խոնարհ
գլուխ տաւ և խոնարհ պատասխանեց:

— Անգէսք որդն չի համարձակի
սուա խօսել Ներկային թագաւորի և
նրա երկրային արեգակի առաջ: Կարե-
ւն է չար շէյթանը: Խաբեց ականջս և
ես չըհասկացայ իմ իշխանի հրամանը...
Շահի սարուկի կեանքը քո ձեռքումդ է՞:

— Նրբ քո ականջները չեն կարո-
ղանում լաւ լսել, նրանք ինձ պէտք
չեն . . . Դեռ, թող կարեն ականջնե-
րդ . . .

Արտաստեղծով այս դատաւճիւրը
Շահը ձեռքի շարժումովն նշան տաւ
ներկայ եղողներին — և նրանք հեռացան:

Դողդոջուն Սասիդ-Խանը աւելի ա-
զատ շունչ փաշեց, երբ դուռն եկաւ Շա-
հի պալատի դռնից:

Սահման-Ալուն մտաին արտասանած
դատաւճիւրը կատարեցին . . .

Դիչերը եկաւ: Նրա կարսակտանե-
րը, խորհրդաւոր մթութիւնը և գաղանի
շնչիւնը, հետպահեալ տարածւում էին
խոր ձորերի և սարոտ հովիտների մէջ:
Դուռն եկաւ լուսինը. ամեն տեղ խաղա-
ղութիւն թաղաւորեց. բաց խորին, գե-
րեղմանային լուութիւն տրեւէ էր Շահի
պալատի առաջ և միայն երբեմն-երբեմն
ընդհատուած էր գիշերասպանի աղաղա-
կով կամ հեռւում ընթացող ձիւն սմբակի
ձայնով:

Շահի պալատի առաջ, կենդանի,

շարժուն զօրագնդերի փոխարէն ալտեղ
և աշնտեղ տեսնում էին սրահապաններ
անշարժ սուերները: Զի նստած, կամ
գլանիտի բեկորները վրայ կանգնած,
նրանք երևում էին իրեն ֆանտաստիկա-
կան պատկերներ մի և նոյն քարեց սա-
շած:

Պալատի ճակատի մասի արտաւան-
ներում դեռ երևում էր լոյս, բաց ներք-
նախորդում եղած շարժումը անկարելի
էր նկատել գոնաւոր ապակիների ետե-
ւից: Ամբողջ պալատի կոյտը նկարում
էր մութ երկնակամարի վրայ, որպէս մի
խորհրդաւոր, անլուծելի զօրութեան ան-
մատչելի բնակարան . . . Ուշ մնացած
ճանապարհորդը, անցնելով այդ ժամա-
նակ ժայռի ստորոտի մթին նեղ ճանա-
պարհով, տեսնում էր վերևում իր գլխի
վրայ շատերի սև կոյտը, որից արտա-
փայլում էր մի բարակ ճրագ, որ կամ
փրկում էր, կամ տարութեւում էր, կամ
թուլանում էր, իբրև փառսի լոյսը, որ
մօտաւորաւ վտանգն է գուշակում, այդ
Շահի սենեկի ճրագի աղօտ լոյսն էր:

Յառելով աչքերը լամպայի դողո-
ջուն բոցի վրայ, Շահը պառկած էր մահ-
ճակի վրայ, լակ նրա միաքը սաւառ-
նում էր փառսիութեան և ամբարտա-
ւանութեան սահմաններում: Նա մտա-
ծում էր իր միահեծան իշխանութիւնը
աւելի զօրացնելու և հաստատելու մա-
սին:

Յանկարծ նրա գէմքը մթագնեց,
կռթնեց արմիկ վրայ և սիւնեց ականջ
դնել: Նրան թուում էր, իբր լուսն է
մըմնջւել և ծածուկ հեծկրտանք:

Յուզւած ձայնով նա կանչեց իր
նիւքերներին: Նրանք ներս մտան: Սահման
Ալին գոնաւոր էր իբրև ոգի գլուխը կտա-
ւած էր արեւնաթաթախ շրեքով: Ար-
բաս բէյը մտաւ աչքերը գետին ձգած:

— Դու համարձակում ես լացել իր-
ըն կին, ասաց Շահը Սահման Ալուն, —
երբ դու պէտք է ուրախանաս այն մեծ
շնորհի համար, որ քեզ պարգևեց կեան-
քդ... Իսկ դու, Արբաս համարձակում
ես բարձր ձայնով խօսել իմ նեղարանի
մօտ և խալտանել իմ քունը... Դուք եր-
կուսէ էլ աւելորդ բեռն էք դարձել երկ-
րի երեսին և արեգակի ծագելուն հետ
կընկնեն ձեր գլուխները:

Կան դեռ ևս ձեզ նման մի քանի
անակտաններ: Կգուց առաւօտեան սար-
սախելի դատարան կըսարքեմ բալրի
վրայ և ձեր գանգերից կըկտուուցանեմ
մի մինարէթ, որ աւելի բարձր կըլինի
քան Շամխորի մինարէթը . . . Լսեցիք,
գնացէք այժմ . . .

Այդ Մուհամմէդ խանի դատա-
ւճիւնները ներողութեան ոչ մի յօդ չէին
թողնում: Նրա խօսքերը անդաւաճալի
էին, իբրև դահճի կատարող կացնի հար-
ւածները:

Այն գիշերային լուսնակի աղօտ
լոյսը հապիւ ծագում էր Շուշու վրայ, որ
այդ ժամին նման էր մուսլ գերեզմա-
նատան: Կարծես նմանութիւնը կատա-
րեալ անելու համար, դեղին կաւից շի-
նամ հիւղերի ալեծուր, դադաղանման
տանիքների մէջ աշտեղ և աշնտեղ աչքի
էին ընկնում սպիտակ խրճիթներ, իբրև
գերեզմանի վրայ կանգնած արձաններ:
Կարծես ամեն բան քնած էր . . .

Քնած է և բռնակալը . . . Բաց
արթուն էր ճակատագիրը և մարգարէի
հրեշտակը, չորրորդ երկնքում բանալով
մահկանացուների ցուցակը, համբում էր
ժամանակի բազկերակի դարկերը, որ
կենդանիները թւից ջնջէ մի երկրային
արարած, որին մարգիկ լիջում էին Սալա-
Մուհամմէդ . . .

Չէին քնած և ճակատագրային նա-
խասահմանութեան երկրային գործակա-
տարները:

Իրանց նեղ օթեւանում արթուն
էին Շահի նիւքերները: Սահման Ալին
պառկած էր բոցալիւս բուխարու առաջ:
Նա այնպէս անշարժ և գոնաւոր էր, որ
կարծես կրակի լոյսը մահաւան վրայ ար-
ձակում էր կեանքի շառագոյն ճառա-
գայթները: Չարչարողի գլխին ծալարա-
տիկ նստած էր Արբաս բէյը: Ներկան
ևս լուռ էին:

Վերջապէս Արբաս բէյն ընդհատեց
լուութիւնը: Թեքելով ընկերի գէմքի
վրայ, նա հանդարտ արտասանեց.

— Հասաւ մեր վերջին գիշերը: Կգուց
մենք կըղաղարենք ապրելու, Սահման
Ալի:

Վերջինս խուլ կեչալով հաւաչեց:

— Նե մեր գլուխները կըծառայեն
իբրև պարզ մինարէթի, որ ամբողջապէս
բաղկացած կըլինի հաղաւորութեան մարգի-
րին գանգերից . . . Սահման Ալին վի-
րաւոր գաղանի նման խուլ կեչալով մղը-
չեց և դուռն արտասուքը հոսում էին
նրա աչքերից:

— Լուր, դու, անբախտ, մըմնջեց
Արբաս Ալին, մոռանում ես որ բռնակալը
սուր լսելիք ունի և եթէ նա լսեց, մեր
գլուխներն անմիջապէս կընկնեն յառաջ
քան թէ կարողանայինք մտածել ինչ-
կութեան մասին:

— Բաց մթթէ կայ փրկութեան
մի որ և է հնար մեզ համար, հաղիւ
լսելի ձայնով արտասանեց Սահման Ա-
լին. — զիտես որ նա անողոք է: Ալլահ,
Ալլահ, է սէր Գո մարգարէին, մեզ
օգնելը:

Մի քովէ տրեց խորին լուութիւն...
Վերջապէս Արբաս բէյն գլուխը բարձ-
րացնելով, շնջեց, — Կայ փրկութեան մի
հնար, եթէ կամենաս և համաձայնես,
մենք ոչ միայն կըլիկենք մեզ, այլ և
հաղաւորաւ լսեղճ դատաւարտեալնե-
րին:

Եւ առեւել խոր լժեքերով ընկերի վրայ, նա նրա արեւմտամասնական- ջում վախճան մի երկու խօսք, որից ինքն ևս երկուցից սկսեց մատուց ծառի նման դողալ: Սահման Ալին բոլորովին գունատ վեր լժուտ տեղից և դարձուրած, սար- սախած ախանջ էր դնում... Նա կարծես վախճում էր, ահա վարագործն կը բարձ- րանայ և անողորմ դաշինքը ներս կը մտնի . . .

Բայց ամենաեղ տերուս էր խորին լուռութիւն, համառորո՞ծ խաւար:

Սահման Ալին նստեց տեղը և եր- կուցից աչքերը փակեց: Անցան մի քանի րոպէներ, սարսափելի, անվերջանալի մա- շող րոպէներ: Նրկուսն ևս ընկղմել էին խոր մտածմունքի մէջ և կարծես մոռա- ցել էին ամեն բան . . .

Այդ միջոցին հեռուում առաջին ան- գամ հաւը խօսեց:

Արբատ բէկը վեր լժուտ, մօտեցաւ Սահման Ալուն և մըմնջեց. «Նի՞ք այլ ևս չապաղենք, լժառաւիւրան, մի երկու ժա- մից յետոյ մեր գլուխները ընկած կըլի- նին . . .» Այս խօսքերից ցնցւելով վեր- կացաւ Սահման Ալին, կապեց խէնջարը, որ կողքին դրած էր և առանց մի խօսք արտասանելու նշան արաւ Արբատ բէ- կին: Նրկուսն ևս դուրս եկան կանգնե- ցին Շահի սենեակը իրանցից բաժանող նրբացքում: Թանձր գորգերը անլսելի էին անում նրանց ոտնաձայնը: Գերեզմանա- յին լուռութեան մէջ լուռւմ էր միայն նը- րանց սրտերի ուժգին բարխունքը:

Գողգոթուն քայլելով նրանք մօտե- ցան ննջարանի դռան, որ ծածկւած էր լժանձր, մետաքսէ վարագուրով. այդ- տեղ կանգ առին սարսափահար. նրանց լժաց որ Շահի ձայնն է գալիս: Նրկուսն ևս շարժում արին փախչելու, բայց կար- ծես մի բան կարել էր նրանց ոտները գետնից: Մի քանի րոպէ ևս տեղից, րո- պէներ, որի ժամանակ հոգեկան չուզ- մունքը հասել էր իր վերջին ծայրին . . . վերջապէս Արբատ բէկն սկսաւ առնելով բարձրացրաւ վարագուրի մի անկիւնը և սկսեց ղեռն սենեակը:

Դա՞՞ն մտնողիւր լրաց քնած էր բռնակալը, լժանկաղին վերմակը գլխին քաշած, նրա գլխի և ոտքի տակ դրած կային երկու ոսկէ ճրագակալներ, որոնց միջի ճարպէ ճրագները, արձակում էին աղօտ լոյս, աչնալէս որ սենեակը ընկղմած էր կիսամթութեան մէջ: Խռոված և չուզ- ւած էր Շահի քունը. նրա կողքին դրած էր ատրճանակը և լժանկաղին քարերով ընդերուզում հուշակաւոր սուրբ:

Արբատ բէկը ներս մտաւ, իր առա- ջից հրելով Սահման Ալուն. վերջինս մե- առելային գոյն էր ստացել, մի շշնջուկ, մի սխալ քայլ և ամեն ինչ կորած էր. այլ ևս միջոց չըկար յետս ընկրկելու:

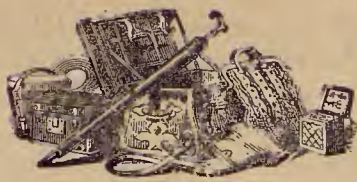
— Գաջալերութիւնն եթէ ոչ վա՞ն

մեզ. — շշնջաց Արբատ բէկը. մօտեցաւ Սա- ֆան Ալին. ոտքը դիպաւ շամադանին իսկ րոպէին երբ այդ լժեթ- շշնջաց Շահը բանում էր աչքերը, նա իր սուր խէնջարը մինչև երեխակալը ցցեց բռնա- կալի սրտի մէջ: Շահը արտասանեց միայն հետեւեալ խօսքերը.

«Թշառաւիւր, դու սարսնցիկ երանք»:

(Թարգմ.)

ՀԱՄԲ. ԱՌԱՋԻՆԻՍՆ

ՈՒՆԱՐԱՆԵՐԻ ՕՐԻՈՐԳ. ՅՈՒՍԻՍԻՆԻՍՆ

Ը.

Իմ անմիտ և անփութեանս հետ,

Նախորդ նամակս քեզ գրել էի, որ օրերս ուղևորում եմ Լոնդոն. ինձ ուղևորի են մեր սիրելի բանաստեղծ Յ. Յ. եւ ուրիշ չորս կովկասցի ծանօթ-բարեկամներ: Բոլորքս նախ էլ գիտեմ եղբ Մ. Գ. յուսով, սրով ինտել ինչպէս ևս, նոյնպէս եւ սրմբ չըգիտենք անգլիերէն, բայց Լոնդոնում, առանց այդ լեզուի համարեա թէ անկարելիութեան չափ դժարին է եօլս գնալ: Այդ պատճառով կամեաւ նամակ էի գրել Մ. Գ. եւ հրահանգեալ էի ինչորեք: Ստանալով տեղեկութիւններ, հրկայի կովկասեան ծաշարա- նում՝ ժամկողի կողմը, ժողովելիքս եւ Կռակի ընկերութիւնից գնալով վերանայումաւ տոմսակ վեր առինք եւ 15, իսկ ընկերներս 3 օրայ հա- մար: Այս դէպքում ծանապարհի զինք հոմարեա կիսից տակի տման է: Եւրոպայում՝ ընկերու- թիւններ կան որոնց գործը հէնց դրս մէջն է կայանում. այն է՝ ծանապարհորդներին այստեղ այստեղ տանել թէ էժան գնով եւ թէ տալով նրանց շատ յարմարութիւններ: Այդ ընկերու- թիւնները մէկն է և Կռակի ընկերութիւնը:

Երկու օրից յետոյ պիտի ծանապարհ ընկնիք. այդ երկու օրը եւ այցելեցի Լաւրը, Պանտառնը, Նոտր-Դամ՝ մայր եկեղեցին եւ մի քանի ուրիշ հիմնարկութիւններ:

Լոնդր Փարիզի ամենամեծ պալատնե- րից եւ փառանք, միթխարի շինութիւններից մէկն է: Նրա մէջ են անփութած աշխարհիս շատ հնութիւնների անգնաստուէի գանձերը:

Լոնդր Լապա իսկ Լաւրիէ էր ան- ւանում մինչև 1223 թ. եւ որսորդական ամ- րոց էր: 1380 թ. Կարլոս IV-ը զարդարեց այդ շինութիւնը, դրա մէջ հաստատելով իր բնակու- թիւնը: 1547 թ. Ֆրանսիսկ I-ը քանդել տաւ Լոնդրը եւ այն դարձւ նշանաւոր ծարտա- րակաւ Պիէր Լիսիօյին յանձնեց նոր պա- լատի կառուցումը: Մինչև 1660 թ. Լոնդրի շի- նութիւնը շարունակում էր, իսկ կրք Լիսիօյիկոս XV եւ XVI Թագաւորները իրանց բնակութիւ- նը տեղափոխեցին Վերսայի մէջ, այն ժամա- նակի դարարեցաւ եւ շինութիւնը: Նապոլէոն I-ի օրով նորից սկսեցին, որ ժամանակաւորա- պէս, նրա անկման եւ արքայի պատճառով, դա- ւարացրած էր եւ շարունակեց մէկ և նա- պոլէոն III-ի օրով, որ շինութեան աւարտումը յանձնել էր հռչակաւոր Վիսիոնդի եւ Լէփիլ ծարտարակներին: Սքանք Ֆրանսիացոց Թա- գաւորների նախագծերի համաձայն 1857 թ. ա- ւարտեցին Լոնդրի շինութիւնը միացնելով Տիւլէ-

րիի հետ: Լոնդր Ֆրանսիայի պարծանքներից մէկն է: Սրա մէջ ամբողջաւ է նրա փառքի վիաները: Սրա ամենը կապում է Ֆրանսիա- կան պատմութեան հետ եւ այստեղ մանողը հեշտութեամբ յիշում է Ֆրանսիայի պատմու- թեան ուրախ եւ թշուառ օրերը, տեմում է Ֆրանսիայի հայրենասէրներին, իմաստուննե- րին եւ հանճարներին: Լոնդրի եւ Տիւլէրիի մէջ տեղը երախտաւորաւ հայրենիքը իր մեծ հայ- րենասէր գաւազին Լիւոն Գամբիալային՝ մի փառանք արժան է կանխացրել: Որքան բան է սովորում Ֆրանսիայի մանուկը այս անմիտ շինութիւնների քակերում խաղալիս: Հարիւրա- տը երեխաներ խաղում են այստեղ, Տիւլէ- րիի այգում: Մենքն էլ սրանց ընկերացել են, սիրտուկները համած, շապկի կմները մինչև արմնագները հաւարած թոփի եւ չը- յինդի են խաղում երեխաների հետ: Նը- րանց հարաւ-հորքը, աղ-պաղը, ուրախութիւնը դողդաջում է ազգային մեծ շէնքը: Մի ուրիշ անկիւնում դաստիարակը իր շուրջը ժո- դոված մի քանի երեխայ մի արձանի առաջ դաւ է աւանդում: Երջանիկ ժողովուրդ, սի- րուն հայրենիք . . . Յիշեցի եւ մեր փառաւ Լիւոն, մեր կիսակործան տաճարները. Բայց ինչու եմ վշտում: Միթէ հայր Ֆրանսիայի չափ է արին թափել միթէ հայի նպատակն է մարդկութեանը ծշմարիտ լրաց եւ անդոր- րութեան մէջ տեմելը չէ եղել: Այ, եթէ այ- սօր Ֆրանսիան, հայից անհամեմատ շատ երի- տաստք ժողովուրդը, հրճում է անդորրու- թեան եւ խաղաղութեան մէջ, եթէ նա այս իր գաւազների արին թափած հողի վրայ ծաղ- կանոց, բուրստում է շինել, միթէ հայի դա- րիքով թափած արինը, որից մաս եւ բաժին է՝ ստացել նոյն իմ այսօրայ կըշմանի Ֆրան- սիան, աղարդին պիտի մայ եւ յաւիտեան շըջապալում պիտի լինի վայրենի, բարբա- րաներով: Միթէ անդրանիկ քրիստոնէայ հայը որ ծանալեց ծշմարիտ լրաց եւ խոստովանեց նրան, երբ ինքը դեռ աշխարհումս էր, յաւիտեան պիտի հեծէ պալատին, բարբարոս լծի տալ . . .

Լոնդրի դաշինքներում, ուր զետեղւած են ամբողջ Լիւթէրքը, հռոմը, Ասորեստանը, Եգիպ- տոսը, կարծես թիւ չունի. հռովմէական մատան է եւ մեր Տրդատ Թագաւորի արձանը Լայց այս արձանի վրայ մի հարցական (?) նշան կայ. Տարսիսում են գլխի իսկական լինելուն. Արձանի տակ գրած է Տրդատ Պար- թի Թագաւոր Հայոց. Իեղծ հայեր, մի բան ունիք այստեղ, այն էլ կատկանելի:

Աշխարհիս ամենանշանաւոր նկարիչների, փորագրիչների, ծարտարագիտների հռչակ- ւած ձեռագործներ լցւած են Լոնդրի դա- շինքները, որոնց մասին ոչ թէ խօսելը, այլ սոսկ ցուցակագրել անգամ ամբողջ հատորներ պէտք կըլինին. Ամբողջ տարի, ամեն օր եթէ այցելելու էլ լինիս, դարձեալ մանրամասն բո- ւրքը ինչ որ այստեղ կայ, չես կարող տեսնել. Մարդու դուրս պտուտ է գալիս, ոտները դա- դարում են դաշինքի դաշինք գնալու եւ օրը միջում է անկաւտ. Միթէ-Անէլոն, Ռաֆայէլի եւ սրանց նման տիեզերահռչակ նկարիչների պատկերներին ամբողջ րոպէներ անգամ ան- կարող ենք լինում նայել. Պէտք է քեզ ստեմ, հողիս, որ Ռաֆայէլի պատկերները ամենամեծ բանակութեամբ գտնւում են Լոնդրում եւ Եւ- րոպայի ոչ մի գաւերէյ սրա չափ այդ նկարչի պատկերներից չունի. Լոնդրում բացի իտա- ւական շիւղայից, անթիւ է եւ Ֆրանսիական, հռչակահալ ան, իսպանական շիւղայի պատկեր- ները:

Մի դաշինք լինէ է քրօսկից շինքիւտե- րով, սիհնակով (վագա), նիգալներով, մոմալաւ- ներով եւ երեք մեծ ոսկեգոծ արձաններով. Այդ քոյրը համարեա թէ հռովմէական յոճական են.

բանալ: Նա սանդուխներով առանց ուրիշ օգնութեան բարձրանում է, վերջով թիւնը իր տեղն է, սրտիս և առողջակազմ է, բարե է և ջանասէր: Նրա մի աղան իր հայրական դիւզում թաղարում թեւ մանեւու գործարան ունէր և Սրմա-աբերը յաճախ գնում էր դիւզը բաները իր նայում, երբ իր աղան Վարաբաղից բացակայում էր: Նրա տարի սրանից առաջ իր աղ մեծ տղի մահը ջանասէր և կատարեալ առաքինի հայ կնոջ մէջ բաւական ճշմարեւի փոխարինութիւն է արեւ:

Հոկտեմբերի 24-ին Մոսկուայում տօնից կազարեան ճիւղարանի 75 ամակը: Մի հեռագրով շնորհատուցեցին ճիւղարանին այդ բարձր տօնակալութիւնը:

Ամսոյ 21-ին երկու փարգապետ միայն ձեռնադրել են Ս. Եփրատում եպիսկոպոս, եպոյի փարգապետ, որ Մեղիկայում էր, իսկ վերջին տարիներս էլ Աստղիկայ փոխ թեմ, առաջնորդին և Գրիգորիս Գառնահերաներ: Միտեմի ձեռնադրութիւնը ինչ-ինչ պատճառներով յետաձգւած է մինչև պարուն: Մեղ հայրապետ՝ են, որ նորոք կապի եպիսկոպոսն ուղարկում է Հրեգ-կատան:

Կիրակի, ամսոյ 28-ին երեկոյան 9 ժ. 48 ր. թիֆլիսում երկրաշարժի երկու անգամ շատ զգալի հարած եղաւ, որ տեւեց մի քաղից տեղի: Երկրաշարժի տեղի Մշակում կարգում ենք՝ հայոց հաշակաւոր Էֆեմիկայում յիշատակում է կիրակի օր 28-ին հոկտեմբերի պատահելի երկրաշարժը և նրա տեղի ճիշտեալ գուշակութիւններն է անում: Թուգաւորը քաղաքացի հեթանոսաց յօտար աշխարհ փախելիս, եւ աշխարհում գնում անհայտ: Այս գուշակութիւններ անելով պատմիկի, ցորենի, անձրեւի մասին աւելցնում է: Եւ այսու երևի քաղաքում յօտարադու-թիւն:

Անդրկասպեան երկրից վերադառնալով մեզ հիւր է փարիզում ամենայայնի յոսանկար պ. Նաղարը: Պարտը իջեանել է Կոնստանտնուպոլիսում և իր հետ տանում է փարիզ: Անդրկասպեան երկրից պատկերների շատ մեծ ժողովածու:

Կ. Եղարուկում

ԹԱՏՐԱՐՈՒ

Հայոց թատրոնը չըկայ: Խօսում են և դիտարկութիւն կայ մի երկու ներկայացում՝ գրելու քերեւը բարեկարգական նպատակով: Թատրոնաւորները երկու խմբի են բաժանել և առանձին առանձին, գուցէ նոյն նպատակով, պիտի ներկայացում տան: Արդեօք, գեթ բարի նպատակը ի նկատի ունենալով, պէտք չըկայ այդ երկու խմբին միասնաւ և ընդհանուր ոյժերով մի շարք ներկայացումներ տալ:

Օպերան այս տարի կադէկալ է գնում, աւելի ոչ թէ նրա համար, որ ոյժերը շատ թուլ են, այլ մի լուս-կատարական բացակայութեան պատճառով: Թատրոնը համարեա միշտ դատարկ է լինում, ի բաց ամենով վերջին անգամ մի քանի ներկայացումները, ինչպէս Նորմա, Խոնանի գիմնալանդէս և այլն:

Փորկատու թատրոնում պ. Կրտսեմից-կու մալորօսիական խմբի ներկայացումները վերջացան բաւական յաջող: Թատրոնը համարեա միշտ լինէր էր այցելութիւնով: Պ. Կրտսեմիցին բացի լուս-կատարական լինելուց եւ բաւական յաջող դրամատիկական գրող է: Նրա գրած պիէսները մալորօսների կեանքից է, որ եւ ինքը հեղինակը մասնակցում է նրանց մէջ յաջող են, թէեւ մի փոքր հնացած:

Բաւական գեղեցիկ էր եւ նպատակաւոր, որ անտարկոսներում անում էր շատ սիրուն կատարներ:

Եւ յիշում էր թատրոնում արւում են օպերաներ, որ շատ անյաջող է գնում:

ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

Անցիկ սեպտեմբերի վերջերում երկ-տասարդ երգիչ Ամբրոսիանի նազարանդէն էր քաղաքի ժողովարանում: Մասնակցում էին իշխանիկ, պ. պ. Տէր-Աստուածատրեան և այլն: Երկուտարդ Ամբրոսիանը Պետերբուրգի կոնսերւատորիայում է եղել և այժմ՝ գր-նում է երգերի աշխարհը՝ իտալիա կատարելագործելու: Նա քաղաքում երգիչ է, ծայր բաւական ուժեղ և դարձեալ, բայց պ. Շահ-լամանի հաղապան և հարձ ծայրից շատ հեռու: Արհեստի մէջ էլ դեռ շատ պակասութիւն ունի, որ ինքն էլ զգալով գնում է կատարելագործելու ու ինչից այդ նպատակով էլ տեղ էր այս նազարանդէս, որ տարաբաղ-դարար այցելութիւն կողմից շատ անյաջող էր: Գարնիձը կիսից աւելի դատարկ էր, մանաւանդ առաջին կարգերը: Գեղեցիկ երգիչ պ. Ամբր-զանեանը մասնաւոր Բուսյան և Լիւդմիլա օպերայից Օ ռոսե, ռոսե արիան: Երգիչ և հոյակապ Գարուն ու Բաթիկի Լիւդմիլայ ծովակ ուսանողից մե-տեւ: Հանդիսական-ները յազում աստիկ ծովանալիցին և պա-հանջեցին շնորհակալ հետեւեալ տունը՝ «Ար-գիւնը դայում է մի օր ժամանակ, տեւեղ Մարտի գլխին մի գրօշակ, եւ ամեն կողմից պանդուխտ հայ ազգիքի գիմն գեղ իւրեանց սիրուն հայրենիք»: Բայց պ. Ամբրոսիանը չըբարձրակից, արդեօք զգալով, որ այդ բոլոր ծովանալիքները աւելի երգի հեղինակին է տրուել, թէ ինչ չըկամեաւ ազգա-սիրութիւն անել... Թէ այսպէս և թէ այն-պէս շատ վատ արտ, որ չըկատարեց հանդի-սականների ինչին ու պահանջը: Այդ էլ մենք վերադարձում ենք նրա դեռ անփորձու-թեան և յոյս ունենք, որ երկուտարդ երգիչը արտասահմանից իր ծայր աւելի մշակւած, եր-գիչու արհեստը սովորած, երբ կըվերադառ-նայ, անշուշտ սովորած կըլինի թէ ինչպէս պէտք է պահել իրան հանդիսականների առաջ:

Շատ գեղեցիկ նազեց և տաղանդաւոր ջութակահար պ. Տէր-Աստուածատրեանը: Պա-րունը աւարտել է Պրագայի յայտնի կոնսեր-ւատորիայում, պրոֆեսոր Եմիլիոսկու և Պո-լորժիկովի աշակերտն է: Սրանցիկ էր նրա նազարանից «Ազգան լինելով» արձա-գանք, որ հասարակութիւնը փարձաբեց ե-րկուտարդ արտիստին բուն ծովանալու-թիւններով և ինչ նա նազեց մի քանի ուրիշ կատարներ, յոյց տալով իր մատերի ծարպիւ-թիւնը և արհեստի մէջ հմտութիւնը: Ի դէպ պէտք է ասենք, որ Տէր-Աստուածատրեանը ամբողջ ընտանեկով շնորհալի են: Նրա քոյրերը բաւական յաջող անում են դաշնամուրի վրայ, որոնցից փոքրիկ 10 տարեկան առջիկը շատ լուս-կատար ունի և ինչ երգել սովորել: Ինչպէս պէտք է, նա մի մեծ տաղանտ կըլինի ապա-գայում: Սրանց եղբայրն է և մեր նկարիչնե-րից մէկը, պ. Պօղոս Տէր-Աստուածատրեանը, որ

Փարիզում աշակերտել է յայտնի նկարիչ և իշխատարար Բայիարին:

Այս ընտանեկն անդամները տուլիս են և երաժշտութեան (դաշնամուրի և ջութակի վրայ) ու նկարչութեան դասեր:

Մեզ հիւր էր և յայտնի պիա-նիստ պրոֆեսոր Զիլօսին: Առաջին եւ երկ-րորդ նազարանդէսը պ. Զիլօսին աւաւ ուսու-նային թատրոնում, որոնցից առաջինը պա-տանմամբ անյաջող լինելով (դաշնամուրը, որ ընթացում էր պ. Միլիանիանի երաժշտական գործիքների պահեստից, փչացւած էր), յետա-ճգեցաւ և հետեւեալ օրը ցերեկով նազեց: Պ. Զիլօսին նազարում է շատ հմուտ, բայց մեծ տաղանդութիւն չէ թողնել, երբեք այն ուսու-ծառով, որ նրա արհեստը գերազանցում է իր գաղափարներին:

Ամսոյ 17-ին թիֆլիսի ժողովարանում 6 ամեայ մանուկ Բաու Կոշայիկու նազա-հանդէս էր: Ժողովարանի մեծ զահլիճում տեղ գցելու տեղ չիկար: Մեծ թէ փոքր բոլորեքներ էլ եկել էին տեսնելու և յու-րա Աստուածային մեծ շնորհով օժտւած ման-կանը: Ինչ անել կուզէ, որ Աստուածութիւնը պարգեւեւով այդ մանկան այդպիսի մի մեծ ձիրք, չէր խել նրանից և մանկական յատ-կանիչները: Բայց մարդիկ այդ հանձնարք փախանի պահել խնամելու, որ իր ժամա-նակին մեծանալով կարողանայ իր շնորհով մարդու հոյին ու սիրտը կրթել ու գորաց-նել, անժամանակ հարստահարելով, նրան եկամտի տղիք են շինել իրանց համար: Մանուկ Բաուը դեռ շատ հեռու է մի հան-ձնարել նազարում լինելուց և ով էլ կրկա-մենայ նրան աղոթէ երեսկայի, բայց տա-րիքը ինկատիանենալով դա մի ֆէնտմէն է, ով պիտէ մի տանահինգ, քան տարուց յետոյ ինչ յեղահոխութիւն պիտի անէ դա երա-ժշտական աշխարհում: Բաուը նիշար է շատ բոլոր և լուսւած գոտեման մէջ նրան մենք տեսնք, նայն իսկ նազահան-դէսը վերջանալուց յետոյ: Նա այնքան փոքր է, որ դաշնամուրի տակ, ամօռի վրայ նաե-լիս մի քանի հաստակազմ նետեր գրին ա-թոռի վրա, որ նա նաեւուց մտաները կը-ւախիչներին հասնէ:

Տարագի այս համարում տղան է պ. Վ. Փափագեմիցի թուրքահայ ժողովրդական ամենալուստի եղանակներից կազմած ժողո-վածուի մեջից մի կտոր: Թուրքահայոց ինչպէս և այլ ստիական եղանակները չեն նկատի-վում երաժշտական չափի, այլ միշտ legato են գնում և moderate-ից սկսած մինչև al-LEGRO չափերով: Այդ կախում է նազարի հա-ժոյրից, ով որ լսել է ստիական եղանակներ նրա համար նշու կըլինի հասկանալ այդ կը-տորը, միայն խիստ ուշադրութիւն պիտի դար-ժնել թէմպերի, մասնաւոր թէ թէմպի վը-րայ, այս կտորի մէջ մի ծայրը միշտ ամբողջ է գործածւում բացի սկզբում մի տեղից, սիտի նազել միշտ մեղմ՝ maestoso, վերջապետութիւն-ները morendo: Մոյն և յետագայ կատարները արանելի են լինում սրնգի կամ պարիական նէլի վրայ: Մի անգամ մի կտորը լուս հաս-կանալուց յետոյ, յետագայ կատարները դիւրու-թեամբ կարելի է անել: Հետգետե կըտալու-ղները 1. Նախիք ժողովրդական եղանակը: 2. Լուր-դու-յուր (քոշակաւ): 3. Խաղաւ: 4. Պան-գուխա մշեցին: 5. Բէտէր խան թէլի մարշ, պարերեր, ժողովրդական տիպային երգեր են այլն:

Պատ. 7. Բեժից պեհատ:

Տ. Կաշմիրից եւ սորաից զվ. Կարճ ժամանակամեջոցում, շնորհիւ իր պատրաստած գեղեցիկ գործերի, կարողացել է աւելցնել իր կողմը գրաւել շատերին: Հէնց օրերս

ստանումն ուսարդ Լ. Ներքինի շրջագնացը շինեալով Ե ղեկին շագանակագոյն թափառցից. Առջեւի կողմից մեկ տեղը, մօտաւորապէս 50 տանով, շաշմով յաւանով մեկնելու միջոցով ծայրը ծածկեալով Ե ղեկի կողմով, Ներքինի ծայրը ծածկեալով եւ այն կողմով 15 տանով, Երկուսով, Բացի պատմից, շնորհագրեալը գարդապատով եւ մոյն կողմով 350 տանով. զնայող գարդապատի առաջի կողմի վրայ շարեալով եւ կոճակներով. Երկուսով մի ղեկը կոճակեալով Ե կողմիցի մասը կողմի վրայ:

ՍՈՒՐԶԱՆԻԱԿ

Օր. Ն. Մ. Խորհուրդ եւք տալիս ձեռք բերել Տաւիաշիլու կազմած Լայկական նշանակութեամբ: Կրտ մէջ մի քանի մեծութիւններով տմեն տեսակ հայերէն տառեր կան Ե ձեռնարկի գէշի համար եւ շատկապէս ստորաւաւ: Դնը 75 Լ. է, աշակերտութիւններ համար 60 կողմ:

Տիկ. Կ. Ա. Տաւաղը շարաւթաւթերով շնորհով տնջուշտ կարող կրկնել Ե ձեռնարկը՝ կար ու ձեռի դասեր պարբերաբար տալագրել:

Ա. Կ. Կարող էք տառեր տալ պ. Տահրապետնի վիճագրատանը: Պարոնի այս գործարանը շատ կարճ ժամանակամեջոցում, շնորհիւ իր պատրաստած գեղեցիկ գործերի, կարողացել է աւելցնել իր կողմը գրաւել շատերին: Հէնց օրերս

Պատ. 2. Հարթ եւ ցանցաձեւ շղարչից պեհատ:

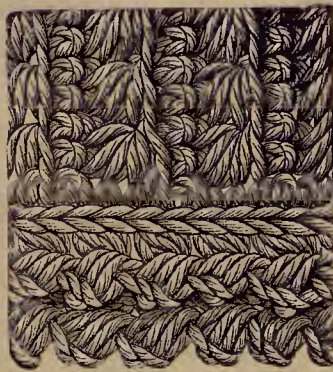
Առանձին գրքով լոյս տեսաւ ՅԱՎ. ՂԱԶԱՐՅԱՆԻ
Դ Ի Ի Ի Ի
մի արկած
քիւրդերի կեանքից
Գիւն Ե 15 կողմ.

Պատ. 9. Գլխանագ. ապ. բաճկան:

1. Կրճիկայ պայմանով. առիւնով. այդ վիճագրատանը տալագրելու ձեռն ուղածի պէս մի գեղեցիկ գործ, Կողմ. Լայոց Բարեգործ. Բնի. մշտական անդամների վրայադիրը, բացի տալագրական մասը, որ մեր Ա. Բ. Բ. տալարանում է կատարել:

Տիկ. Ա. Մ. Մեք միշտ 10 Գլխ. ապ. բաճկանի մի մասը մեզ նեցուկ եւք համարել

Երեսուսարդութիւնը Ե Ժողովուրդը: Մեք միշտ խորել եւք վարթամ անհաւատ երկերես անձնաւորութիւններէ:

Օր. Լ. Ա. Այժմ շատ մօղայն մէջ է կանանց գլխարկները գարդարել փոքրիկ թուշիկներով Ե վեհաւորներով: Ամենազօրեամեկաններն են, աքաղաղի, ջալաւմի Ե սերամարդի վեհաւորներ:

Տիկ. Լ. Բ. Բնդհաւկառակ, այժմ հէնց մալմուրի գեղանները շատ գործածական են, մանաւանդ կարճ օձիքով:

Օր. Ա. Ն. Հաղնում են, այն, այդ տնւանում են Louis XV վերաբիւններ:

յայտարարութիւններ օրացոյցներ 1891 թ.

- Օրերս լոյս կը տեսնեն.
1. Ժողի պատկերագրող լիակատար օրացոյց 15 Լ
 2. Սեղանի մեծ աղի 30 Լ
 3. Կանանց համար յատկապէս 40 Լ
 4. Պատի հաւաքական լիակատար 50 Լ
 5. Կրկնի փոքրաղիք համառոտ 5 Լ
- Բոլոր 5 հրատարակութիւններէն միասին բաժանողը գրողը ծանաւարանաւիս ջրովոր է զմարի.
- «Աղբիւր» եւ «Տարագր» բաժանորդները վճարում ծանաւարանաւիս 1 ր. 20 կողմ.
- Դիմել «Աղբիւր» վաճառանոցին. ТИФЛИСЬ, АГДОТ»

Ներկայ Ն-ի հետ Թիֆլիսի մեր բաժանորդներն ուղարկում է օր. Ս. Արդովեանի Հանրամատչելի Էփանդին գրադարանի յայտարարական թերթը:

Մանկական սարսէղ եւ Դիւերթ Ե-երթ Ե եկ ուսումն.

Օր. Ս. Վ. Արդովեանի

Ֆրէյլինեան փողոց: Ընդունում են երկու սեւի մանուկներ:

Տիկ. Մարգարիտ Ալեքսանդրով
ՍԵՂԱՊԻՍ
Մի գեղեցիկ գործ, ամեն հայ ընտանեք հեղանեանի գարդ: Բաժանորդաւրին է 1 ր. 50 կողմ. Լոյս տեսնելուց յետոյ 2 ր. Գլխ. «Աղբիւր» խմբագրութեան: